

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ЕЛИЦА НИКОЛОВА
„СОЦИАЛНИ И АНТРОПОЛОГИЧЕСКИ ПОСЛЕДИЦИ
ОТ ДОМИНАЦИЯТА НА ВИЗУАЛНИЯ ОБРАЗ В СЪВРЕМЕННОСТТА“
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“
ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.3. ФИЛОСОФИЯ
(научна специалност *Социална философия*)
от проф. дфн Нина Димитрова,
Институт по философия и социология – БАН

Елица Николова е магистър по философия (2002) и магистър по психология от ЮЗУ (2009), а в периода 2018 – 2022 г. е редовен докторант по *Социална философия* във Философския факултет на същия университет. Документите по процедурата за защита на предложения дисертационен труд включват също и автореферат, линк към научните издания, в които са поместени задължителните публикации по темата на изследването, както и справка от автора за приносните моменти в труда.

За член на настоящето жури по процедурата за защита на дисертационното изследване на Елица Николова съм назначена със Заповед на Ректора на ЮЗУ № 2230 от 20. 10. 2023 г.

Формалните параметри на дисертацията са следните: общ обем от 158 страници, в които изложението е структурирано по следния начин: увод, три глави, заключение и списък на използваната и цитирана литература: 113 заглавия, от които 92 – на кирилица, 12 – на латиница, 9 – от интернет източници.

В увода актуалността на избраната тема е обоснована с повсеместната инвазия на визуалността, превърнала се в жизнена среда на съвременния човек, а към тази констатация е добавен и факторът *изкуствен интелект* предвид промените, който той внася по отношение на създаването и употребата на визуалните образи.

Следващата стъпка е тълкуването на централното понятие в дисертационния труд – понятието *визуален образ*, чиито специфики са изведени при съпоставката му с по-общото понятие *образ*. Елица Николова установява огромния обхват на изследваното понятие и изразява амбицията да изследва различите перспективи, обединени от него.

Друг елемент, задължителен за увода на една дисертация, е уточняването на нейния *обект* и *предмет*, както и анонсирането на изследователската цел, осъществима според предвижданията на докторантката чрез изпълнението на пет конкретни задачи, ясно и точно описани. Направи ми впечатление липсата на кратка информация за състоянието на изследванията по темата както в световен план, така и у нас, особено предвид факта на позоваванията върху едно скорошно изследване върху близка тема, осъществено в Югозападния университет по същата научна специалност.

Представянето на разнообразието от методи (от областите на философията, културологията, семиотиката, социологията, статистиката) е залог за реализацията на изследването като интердисциплинарно.

В увода са заявени и трите хипотези, чиято истинност дисертационният труд е призван да защити. Важно е и уточнението, направено от Елица Николова за собствения ѝ опит във фотографията; опит, който придава и по-голяма убедителност на изследването.

Прави добро впечатление както стегнатият стил, така и твърде детайлната структура – заявка за яснота и логичност на изложението. Добре би било всяка глава да завършва с кратко обобщение.

Първата глава – „Теории за фотографията като социален и културен феномен“, представя историята на фотографията, изяснява съотношението между фотографски и визуален образ, коментира различните мнения относно същността на фотографията като изкуство. Както посочих вече, разчленената структура тук и подходящите заглавия – „емблеми“ за всеки от хронологично представяните семиотици на фотографията, правят тази част от изследването четивна, ясна, логична. Краткият анализ на специфичните приноси в търсеното отношение от страна на Чарлз Пърс и Умберто Еко е изцяло удовлетворителен. Озадачава ме мотото на подпараграф 1.4. – „Истинност и доминация на визуалния образ“ (цитат от Фойербах, без посочени данни); следват встъпителни думи, въвеждащи проблема за истинността на визуалния образ. Всъщност това е един от основните философски проблеми, фундаментът на проведеното изследване.

Следващото изложение на дисертацията се занимава с идеите на Рене Магрит, Ролан Барт и, по-подробно, с тези на Сюзън Зонтаг, предвид особените ѝ заслуги като културолог и теоретик на фотографията. По-нататък иде ред на известната теория на Жан Бодрийяр за симулакрумите, а във връзка с анализа на отношението между визуалния образ и езика е предложен кратък очерк върху възгледите на Жак Елюл за *унизеното*

слово. Трябва да отбележа, че схващанията на изброените автори са представени коректно и с вещина (а също и с доза емпатия), което прави тази част на изследването информативна и предоставя възможност читателят да проследи движението от първоначалния по-скромен *телос* на фотографията до момента, в който тя вече е създателка на свят.

Що се отнася до проблема за истинността на образа, т.е. на реалността, действителността (в твърденията на докторантката), мисля, че този основен (както вече отбелязах) за дисертацията философски проблем трябва да има по-солидна обосновка. Той е разглеждан на различни места в изложението, но може би трябва да бъде изведен още в самото начало. Ще цитирам един пасаж от с. 44, твърденията в който според мен трябва да бъдат не само илюстрирани (наистина, сполучливо), но и по-сериозно аргументирани: „Голямото изкушение на съвременната цивилизация е опитът да смеси действителността с истината, да вярваме, че действителността е единствената истина. Действителността е очевидна и визуалните образи разкриват именно тази очевидност. Истината, обаче, никога не е очевидна“. Как да тълкуваме това „никога“? Теории за истината има най-различни и тяхното представяне би отклонило от темата, но пък изборът би следвало да получи по-подробно обяснение в труда.

Глава 2 – „Образът в контекста на значимите социални и културни явления в обществото пред 20 век“ включва отново не само история на развитието на фотографията (с особен акцент върху военната фотография), но се съсредоточава главно върху темата за масовата култура като средата, в която визуалният образ упражнява своята доминация.

Характеристиките на тази култура са в духа на общоприетите вече представи за нея – тя е обрисувана като тип култура, основана на консуматорството, заради което е необходимо да бъде разбираема и достъпна (адаптирана към възможностите на масовия консуматор), неизискваща размисъл, занимателна: „Изтъкана от простота и примитивност, тя е култ към посредствеността“ (с. 73). По сходен начин по-късно е обрисувана и постмодерната култура: „Творчеството е станало достъпно за мнозина, няма ограничаващ канон, както и идея за елитарност на културата“ (с. 99). Да, това е така за масовата култура, както и за постмодерната, която размива разликата между висока и масова култура. И все пак трябва да сме много внимателни към клишетата – ако отхвърляме разбираемостта, достъпността, атрактивността, занимателността и пр., в какво положение ще се окажем в опита си да оценяваме Дантевата „Божествена комедия“, Шекспировите пиеси, „криминалните“ романи на Достоевски (при това

публикувани в списания) и изобщо върховете на световната класика? Очевидно има проблем с критерия... Бих искала да напомня и факта, че Умберто Еко също е автор на постмодерни романи, великолепни при това.

След този изпреварващ мой коментар се връщам на анализа на идеите на критиците на масовата култура; анализ, извяващ солидните познания на Елица Николова. При прочита на написаното от нея за *обществото на спектакъла* в концепцията на Ги Дебор си припомних един много подходящ за илюстрирането ѝ разказ от италианския писател Лино Алдани – „Онирофилм“, чието послание е, че няма действителност, която да превъзхожда продаваните „сънища“.

В глава втора има страници, посветени на характеристиките на постмодерния период, като описанието започва още от модерността. Напълно съм съгласна относно важната роля на контекста, специално изведен в обособена част от изследването, но тъй като въпросните характеристики са достатъчно и отдавна експлоатирана тема, би могло описанието им (с. 91 – 96) чувствително да се съкрати. Анализът на попарта (визуалните образи в масовото изкуство) е добре проведен, както и подходящо онагледен.

Третата глава се занимава с присъствието на визуалния образ през XXI век. Нейната цел е да открие последиците от „визуалния обрат“ на XX век в антропологическата, социокултурната и политическата сфери на живота. Тъкмо тази последна част на дисертационното изследване е собствено приносната – извършена е своеобразна диагностика на резултатите от господството на визуалността, а също така са направени и предложения за тяхната превенция в споменатите области.

В тази последна глава са изследвани причините за масовата употреба на фотографския образ, като са посочени решаващите промени в епохата на дигиталната революция.

Разглеждайки антропологичните следствия от масовото присъствие на визуалния образ, Елица Николова съвсем уместно разглежда проблема за поколенията, привеждайки схващанията на Хосе Ортега-и-Гасет, както и таблицата/класификация на поколенията, изработена от австралийския социолог Марк МакКриндъл. Авторката проследява как се отразява доминацията на визуалния образ в антропологически аспект – тя привежда съвременни изследвания, които показват промени във физиологията на човешкия мозък, чийто възможен резултат са различни форми на дислексия. Поставен е особено актуалният проблем за дислексията на образованието, свързан с влиянието на

глобалната мрежа върху обучавания. Анализите са съпроводени с представяне и коментар на експертни мнения, с които Елица Николова очевидно е добре запозната.

Анализирани са и промените, настъпили в обществената сфера – превръщането на масовото общество в мрежово общество. Предложен е внимателен преглед на социалните мрежи, като накратко са очертани специфичните им профили. Оставам с много добро впечатление от написаното за *онлайн-идентичността* и *селфи-културата* като опити за фалшификация не само на действителността, но и на самите нас.

Рекламата и пропагандата са представени като тези явления, в които е отразено влиянието на господстващата визуалност в политически аспект. След обстоен анализ на съвременни концепции (и приоритетно тази на Ролан Барт), докторантката издига тезата, че съвременната реклама е в същността си пропаганда. Ключова роля в пропагандата е отредена именно на визуалния образ като оказващ най-значително влияние върху масите. Елица Николова представя някои от начините, по които визуалният образ се използва за пропагандни цели, като припомня примери от българската и световната политическа реалност. Възможностите на визуалните образи за постигане на дезинформация са особено ярко изявиени в такива социално-политически явления като наскоро отминалата пандемия и днешните войни.

Накрая е предложен и точен анализ на отношението на академичните среди към визуалната култура.

Проучването на последиците от доминацията на визуалното в посочените три област е довело авторката до извода за необходимостта от изцяло нов негов прочит – такъв, какъвто тя намира в творчеството на теоретика на визуалната култура Николас Мирзоев.

Заключението е кратко и констатира изпълнението на основната цел на дисертационното изследване.

Задължително е да взема отношение към приносите (нетрадиционно поместени в увода на дисертацията), обособени от Елица Николова в три пункта. Тяхното значение виждам първо в антропологически план, а след това и в социален и политически. Съгласна съм с преценката на авторката.

Авторефератът е доста подробен и изчерпателно представя дисертационния труд.

В заключение: предложената на вниманието ни дисертация е компетентно изследване по твърде актуална тема, с ясно и логично изложение и реални научни

приноси. Като член на научното жури по процедурата за нейната защита ще гласувам категорично с „да“ Елица Тихомирова Николова да получи исканата ОНС *доктор* в Професионално направление 2.3 *Философия*, специалност *Социална философия*.

1. 11. 2023

Подпис:

REVIEW
FOR THE DISSERTATION OF Elitsa Nikolova
"SOCIAL AND ANTHROPOLOGICAL IMPLICATIONS FROM THE
DOMINATION OF THE VISUAL IMAGE IN CONTEMPORARY TIMES"
FOR THE AWARD OF THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC
DEGREE "DOCTOR" IN PROFESSIONAL FIELD 2.3. PHILOSOPHY
(Social philosophy)
by Prof. Nina Dimitrova, Institute of Philosophy and Sociology – BAS

Elitsa Nikolova holds a Master's degree in Philosophy (2002) and a Master's degree in Psychology from Southwestern University (2009), and in the period 2018-2022 she is a full-time PhD student in Social Philosophy at the Faculty of Philosophy of the same university.

The documents on the procedure for the defense of the proposed dissertation work also include an abstract, a link to the scientific publications in which the mandatory publications on the topic of the research are located, as well as a reference from the author about the contributing points in the work.

I have been appointed as a member of the current jury in the procedure for the defense of Elitsa Nikolova's dissertation research by Order of the Rector of Southwestern University No. 2230 dated 20 October 2023.

The formal parameters of the dissertation are as follows: a total volume of 158 pages, in which the following structure is located: introduction, three chapters, conclusion and list of used and cited literature: 113 titles, of which 92 – in Cyrillic, 12 – in Latin, 9 – from Internet sources.

In the introduction, the topicality of the chosen topic is justified by the ubiquitous invasion of visuality, which has become the living environment of modern man. Added to this finding is the factor of artificial intelligence given the changes it brings to the creation and use of visual images.

The next step is the interpretation of the central concept in the dissertation - the concept of visual image, the specifics of which are brought out when comparing it with the more general concept of image. Elitsa Nikolova establishes the enormous scope of the studied concept and expresses the ambition to explore the different perspectives united by it.

Another element, mandatory for the introduction of a dissertation, is the specification of its object and subject, as well as the announcement of the research goal, achievable according to the predictions of the doctoral student through the implementation of five specific tasks, clearly and accurately described.

I was impressed by the lack of brief information on the state of research on the subject both globally and in our country, especially given the fact of references to a recent study on a similar topic carried out at Southwestern University in the same scientific specialty.

The presentation of the variety of methods (from the fields of philosophy, cultural studies, semiotics, sociology, statistics) is a request for the realization of the research as interdisciplinary.

In the introduction, all three hypotheses are stated, the truth of which the dissertation is called upon to defend.

The clarification made by Elitsa Nikolova about her own experience in photography is also important; an experience that also gives greater persuasiveness to the research.

Both the tight style and the overly detailed structure make a good impression - a request for clarity and logic of the exposition. It would be good if each chapter ended with a short summary.

The first chapter – "Theories of Photography as a Social and Cultural Phenomenon" presents the history of photography, clarifies the relationship between photographic and visual image, comments on the different opinions regarding the nature of photography as art. As I have already pointed out, the disaggregated structure here and the appropriate titles – "emblems" for each of the chronologically presented semiotics of photography, make this part of the study readable, clear, logical. The brief analysis of the specific contributions to the demand relation by Charles Peirce and

Umberto Eco is entirely satisfactory. I am puzzled by the motto of sub-paragraph 1.4. – "Truth and dominance of the visual image" (quoted by Feuerbach, no data cited); introductory words follow, introducing the problem of the truth of the visual image. In fact, this is one of the main philosophical problems, the foundation of the conducted research.

The following exposition of the thesis deals with the ideas of René Magritte, Roland Barthes and, in more detail, with those of Susan Sontag, given her particular merits as a culturalist and theorist of photography. Next comes Jean Baudrillard's famous theory of *simulacrum*s, and in connection with the analysis of the relationship between the visual image and language, a short essay is offered on Jacques Ellul's views on the *degraded word*. I must note that the views of the listed authors are presented correctly and expertly (and also with a dose of empathy), which makes this part of the study informative and provides an opportunity for the reader to trace the movement from the original more modest *telos* of photography to the present, in which it is already a world-maker.

As for the issue of image veracity, that is. of reality (in the statements of the doctoral student), I think that this main (as I have already noted) philosophical problem for the dissertation should have a more solid justification. This problem is addressed at various points in the exposition, but perhaps it should be brought up at the outset. I will quote a passage from p. 44, the statements in which, in my opinion, should not only be illustrated (indeed, successfully), but also more seriously argued: "The great temptation of modern civilization is the attempt to confuse reality with truth, to believe that reality is the only truth. Reality is self-evident, and the visual images reveal just that self-evidentness. The truth, however, is never obvious." How should we interpret this "never"? There are many different theories of truth, and their presentation would deviate from the topic, but the choice should receive a more detailed explanation in the work.

Chapter 2 – "The image in the context of significant social and cultural phenomena in society before the 20th century" again includes not only a history of the development of photography (with a particular emphasis on war photography), but focuses mainly on the topic of mass culture as a medium, in which the visual image

exercises its dominance. The characteristics of this culture are in the spirit of the already generally accepted ideas about it – it is described as a type of culture based on consumerism, because of which it is necessary to be understandable and accessible (adapted to the possibilities of the mass consumer), not requiring reflection, entertaining: "Woven out of simplicity and primitiveness, it is a cult of mediocrity" (p. 73). In a similar way, postmodern culture was later described: "Creativity has become accessible to many, there is no limiting canon, and there is no idea of elitism of culture" (p. 99). Yes, this is true of mass culture as well as postmodern, which blurs the distinction between high and mass culture. And yet we must be very careful about clichés – if we reject comprehensibility, accessibility, attractiveness, entertainment, etc., what position will we find ourselves in when we try to appreciate Dante's "Divine Comedy", Shakespeare's plays, Dostoevsky's "crime" novels (at that published in magazines) and in general the peaks of the world classics? Apparently there is a problem with the criterion... I would also like to mention the fact that Umberto Eco is also the author of postmodern works of art, magnificent ones at that.

After this preliminary comment of mine, I return to the analysis of the ideas of the critics of mass culture; an analysis showing the solid knowledge of Elitsa Nikolova. When reading what she wrote about the society of the spectacle in the concept of Guy Debord, I remembered a story very suitable for illustration by the Italian writer Lino Aldani – "Onirofilm", whose message is that there is no reality that surpasses the "dreams" sold.

In chapter two, there are pages devoted to the characteristics of the postmodern period, the description of which begins with modernity itself. I fully agree about the important role of the context, specifically brought out in a separate part of the study, but since the characteristics in question are a sufficiently and long-exploited topic, their description (pp. 91 – 96) could be significantly shortened. The analysis of pop art (visual images in popular art) is well conducted as well as appropriately illustrated.

The third chapter deals with the presence of the visual image in the 21st century. Its goal is to highlight the consequences of the "visual turn" of the twentieth century in the anthropological, sociocultural and political spheres of life. It is precisely this last part of the dissertation research that is actually the contributing one – a kind of

diagnosis of the results of the dominance of visuality has been carried out, and proposals have also been made for their prevention in the mentioned areas.

This final chapter explores the reasons for the mass use of the photographic image, pointing out the decisive changes in the age of the digital revolution.

Examining the anthropological consequences of the mass presence of the visual image, Elitsa Nikolova quite aptly addresses the problem of generations, citing the concepts of José Ortega-y-Gasset, as well as the table/classification of generations created by the Australian sociologist Mark McCrindle.

The author traces how the dominance of the visual image is reflected in an anthropological aspect – she cites modern studies that show changes in the physiology of the human brain, the possible result of which are various forms of dyslexia. The particularly relevant problem of dyslexia in education is raised, related to the influence of the global network on the learner. The analyzes are accompanied by a presentation and commentary of expert opinions, with which Elitsa Nikolova is obviously well acquainted. The changes that have occurred in the public sphere - the transformation of mass society into a network society – have also been analyzed. A careful review of social networks is offered, briefly outlining their specific profiles. I am left with a very good impression of what has been written about *online-identity* and *selfie-culture* as attempts to falsify not only reality, but also ourselves.

Advertising and propaganda are presented as those phenomena in which the influence of dominant visuality is reflected in a political aspect. After a thorough analysis of modern concepts (and primarily that of Roland Barthes), the doctoral student puts forward the thesis that modern advertising is essentially propaganda. A key role in propaganda is assigned precisely to the visual image as having the most significant influence on the masses. Elitsa Nikolova presents some of the ways in which the visual image is used for propaganda purposes, recalling examples from the Bulgarian and world political reality. The possibilities of visual images to achieve disinformation are particularly vividly manifested in such socio-political phenomena as the recent pandemic and modern wars.

Finally, an accurate analysis of the attitude of academics to visual culture is offered. The study of the consequences of the dominance of the visual in the

mentioned three areas has led the author to the conclusion of the need for a completely new reading of it – such as she finds in the work of the theorist of visual culture Nicholas Mirzoev.

The conclusion is short and states the fulfillment of the main objective of the dissertation research.

It is mandatory to take into account the contributions (unconventionally placed in the introduction of the dissertation), identified by Elitsa Nikolova in three points. I see their importance first in anthropological terms, and then in social and political terms. I agree with the author's assessment.

The abstract is quite detailed and comprehensively presents the dissertation work.

In conclusion: the dissertation offered to our attention is a competent study on a very current topic, with a clear and logical exposition and real scientific contributions. As a member of the scientific jury for the procedure for her defense, I will vote with an emphatic "yes" for Elitsa Tikhomirova Nikolova to receive the requested PhD in Professional field 2.3 Philosophy, majoring in *Social Philosophy*.

1. 11. 2023

Signature: